MALTA QADIMA.

Il-għerf dejjem sejjer il-quddiem, u bil-ftit il-ftit, il-bniedem qiegħed jinduna b'ħafna ħwejjeġ li qabel anqas biss kien joħlomhom. Bis-saħħa t'hekk sirna nafu li d-dinja hija wisq eqdem milli konna naħsbuha u li l-bniedem deher fuq l-art eluf ta' eluf ta' snin ilu. Kemm sewwa, għadna ma nafux u mhux ftit huma l-ġlied bejn il-għorrief fuq daqshekk, għax min igħid ħaġa u min igħid oħra u kullħadd iridha tgħaddi tiegħu. Iżda minn daqs tant aħna żguri li d-dinja hija wisq eqdem milli qabel konna naħsbuha.

Minn żmien il-ħolqien, bosta tibdil għadda minn fuq l-art, u kieku kellna nsemmgħuhom kollha ma konna nispiċċaw qatt. Fost kollox nafu li l-art kienet sikwit titrigħed, għax il-qalba tagħha kienet għadha sħuna wisq. Dan it-tregħid sewa wisq biex ibiddel wiċċ l-art u għalhekk xejn ma għandna nistagħġbu li nibtet elf għolja ġdida u elf oħra indifnet taħt il-baħar.

Kien hemm żmien meta Malta u Għawdex—il-lum żewġt igżejjer żgħar ħafna—kienu ħaġa waħda ma' biċċa art kbira li kienet tgħaqqad l-Ewropa ma' l-Afrika. Imħabba xi tqallib fl-art, din irtadmet u baqa' minnha xi ftit gżejjer, fosthom Malta u Għawdex. Iżda hawn min jaħseb—għalkemm mhux kullħadd jaqbel f'dan—illi għal l-ewwel, Malta kienet wisq ikbar milli hi l-lum, u fuqha kienu jgħixu elf xorta ta' bhejjem li l-lum bilkemm nafu bihom.

Jekk tmorru l-Mużew tal-Belt taraw kull għadma daqsiex, li trid saħħa mhux żgħira biex tiżinha. Dari kienu jaħsbu li dak il-għadam kien ta' xi ġganti li għal xi żmien għammru f'Malta, imma l-lum sirna nafu li din tal-ġganti hija ħrafa, u li dak il-għadam huwa ta' bhejjem kbar li kienu jgħixu fi gżiritna fil-qedem nett. Fosthom issibu għadam ta' ljunfanti kbar u żgħar, ta' driebes, ta' orsijiet, ta' fkieren imdaqqsa u x'naf jien.

Ma għandniex xi ngħidu, bhejjem ta' dak id-daqs ma kienux igħixu f'Malta kieku ma kienux isibu hawn ikel bix-xaba' u wesgħat u xmajjar fejn jistgħu jirgħu. Minn dawn ix-xmajjar kellna bosta u t-tħaffir li ħallew fl-art huma u għaddejjin għadu jidher fil-widien tagħna li jekk tifluhom tajjeb għandkom issibuhom aktarx jâtu għall-baħar.

Imma donnu li t-theżżiż ta' l-art ma siketx u li Malta saret hekk ċkejkna li ma kienx hawn ikel biż-żejjed ħa' jxabba' l-annimali kbar, u dawn bdew imutu bil-mijiet u f'qasir żmien għabu

minn wiċċ il-gżejjer tagħna. Min imur Għar Dalam jara fejn insabet kotra kbira ta' għadam ta' dawn l-annimali, imrassa ma' xulxin donnhom ġew hemm ħa' jaħarbu xi ħsara.

Il-mistoqsija weħeda tiġi: u l-bniedem meta rifes l-ewwel darba l-Gżejjer tagħna? Iżda mhux la kemm tâti tweġiba bir-reqqa, għax hemm bżonn nistqarru li fuq dan jew ma nafu xejn, jew nafu ftit wisq. Mhux għax il-għorrief ma tħabtux biex isiru jafuh, u aktarx il-quddiem uliedna jkunu jafu xi ħaġa billi is-Sur G. Despott sab xi tarf li għad iwassalna għal tagħlim ġdid. (*)

Iżda sa issa nafu illi fiż-żmien, meta l-bniedem kien għadu ma jafx jaħdem ħlief bil-għodda tal-ġebel jew taż-żnied, Malta kienet imgħammra b'kotra kbira ta' nies skond kif jidher mill-ħafna oqbra tagħhom li ssibu mxerrdin max-xtut ta' Malta. Dawn in-nies kienu bdew jaħdmu iktar bir-reqqa minn ta' qbilhom u l-għodda tagħhom hija mxaffra aħjar u jħalluk tinduna li min għamilhom kien ġa beda jsib it-triq tal-Għerf.

Għal dawk iż-żminijiet, anzi, nistgħu ngħidu li min kien igħammar Malta kellu għerf ikbar minn ta' ħaddieħor u tixjira għax-xogħol tas-sew tal-għaġeb. Min minnkom ma semâx b'Ħal-Saflieni, b'Ħaġar Qim, bl-Imnajdra u b'bosta bini bħal dawn? Il-lum saru f'ħalq kullħadd, għax fl-aħħar bdejna nintebhu li ġebla mwieżna fuq oħra jista' jkollha fiha bosta tagħlim. Dan il-ġebel kbir waqqfuh missirijietna fiż-żmien li q'ed insemmgħu u juri sewwa kemm kienu mħarrġin fix-xogħol. Għax, koss, biex twaqqaf ġebel bħal dak trid saħħa ta' ġgant u moħħ li jaf jaħseb. Mhux ta' xejn, tara l-barrani jibqa' ħalqu miftuħ bil-għaġeb u jintilef wara ġmielhom! Mhux ta' xejn tara 'l-għorrief ta' barra imġen'na fuq dawn l-imqades tagħna!

Dan tafu l-għaliex? Għax jaħsbu illi fiż-żminijiet qodma li qegħdin insemmu, Malta kienet "in-nieqa tal-għerf, mnejn ħarġet iċ-ċiviltà ta' l-Ewropa." Din mhix ħolma tagħna u l-anqas q'ed ngħidu kliem fieraħ. Min jaqra dak li qegħdin jiktbu l-għorrief taljani, ingliżi u fuq kollox il-ġermaniżi jara li kull ma qegħdin ngħidu kollu minnu.

J'Alla jseħħ dan il-ħsieb tagħhom, u Alla m'għamilna. Inbagħad, inkunu nistgħu ngħidu u niftaħru li "*Ex Melita lux*" — minn Malta ħareġ il-Għerf.

R. Briffa.
Società Malta Storica.

(*) G. Despott, fl-1915, sab f'Għar Dalam waħda mis-snien ta' fuq ta' l-*Homo Neanderthalensis*, waħda mill-ewwel ġnus tal-bnedmin li dehret f'wiċċ l-art.